

megtenné a jövő reményében. Mivel azonban a start és cél között hosszú és helyenként kanyargós az út, elképzelhető, hogy a díjért néha az átlagosnál jóval verejtékesebb küzdelmet kell megvívni. Így lesz ez várhatóan a magyarországi horvátoknál is, akik a saját táj és irodalmi nyelv, a saját múlt és jelen tanulása mellett új alapokon és tartalommal kell, hogy elinduljanak az oktatás, a nevelés és a képzés rögzös útjain.

Horváth Ágnes

A VAS MEGYEI NEMZETISÉGI NYELVOKTATÁSRÓL

Megyénkben három nemzetiség (német, horvát, szlovén) él, a lakosság mintegy 3%-a. Abszolút- és arányszámuk is csak töredéke a magyarokénak, ám a velük való foglalkozás nem létszámkérdés, hanem minden civilizált országban a többségi nemzet erkölcsi, politikai és jogi kötelessége.

A megyében élő német nemzetiség akárcsak a magyarországi németség túlnyomó többsége a török kiűzése utáni tudatos telepítés során került megyénkbe. Az elnéptelenedett vidékre a 18. században a Habsburg uralkodók az „ubi populus, ibi obolus”, azaz ahol a népesség, ott a pénz elve alapján telepítettek németeket. Ámbár Vas megye nem volt a telepítés fő iránya, 1772-ben mégis 153 német helységet írtak össze területünkön.[†]

Mínthogy a Vas megyei telepítések az akkori országhatár mellé történtek, a trianoni döntés nyomán a német nemzetiségi falvak többsége Burgenlandhoz került. A mai németség is az országhatár-menti falvakban, Szentgotthárd és Kőszeg térségében él. Kimutatható tény, hogy régebben ezen városok lakosságának számottevő része is német eredetű volt. Csakhogy az általános trendeknek megfelelően éppen a városokban gyorsult föl az asszimiláció az ipari civilizáció térhódításával, és ezért nemzetiségi jellegüket elveszítették. Ugyanakkor a határszélre szorult német nemzetiségi falvakban – már csak az elzártság, a hagyományos paraszti életforma és közösség továbbélése miatt is – megmaradtak a nemzetiségi csoportok. Helyesebben fogalmazva megmaradtak volna, ha a kollektív bűnösség vádjával, a Volksbundhoz való csatlakozás miatt számottevő németséget ki nem telepítettek volna 1945 után. Ez a tény, és az, hogy a kitelepítettek helyére délvidéki illetve az ország más részén élőket telepítettek vagy települtek be, témánk szempontjából is újabb problémához vezetett, ugyanis az addig homogén nemzetiségi települések többnemzetiségűvé váltak.

A ma gradiscei névvel nevezett horvátok a török terjeszkedés elől menekültek hazánkba, és telepedtek be az akkori Magyarország észak-nyugati határvidékén. Akkor szakadtak el népüktől, amikor még az egységes köz- illetve irodalmi nyelvük nem jött létre. Így mi sem természetesebb, minthogy a mai horvátok egy archaikus nyelvváltozatot beszélnek, amely az anyaországbeli nyelvi mintától meglehetősen eltér. A trianoni döntéssel a történelmi Vas, Győr és Sopron megyékben élő gradiscei horvátokat a határ kettéválasztotta. Nagyobb részük Burgenlandhoz került (egyes becslések szerint ma ott kb. 30.000-es a számuk), kisebb részük pedig a mai Győr-Moson-Sopron illetve Vas megyében él. Megyénkben Szombathely és Kőszeg térségében. Legfontosabb településeik: Szentpéterfa, Felsőcsatár, Narda, Horvátzsidány és Peresznye. A migrációs folyamatok eredményeként Szombathelyen is tekintélyes létszámú horvát lakosság van, amely most éli át közösséggé szerveződésének

[†] Vö. részletesebben Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Bp., Kossuth Kiadó, 1984.

fontos korszakát. A mintegy 2.000 fős horvátság a megyeszékhelyen az oktatással szembeni igényeit is megfogalmazta: ez év szeptemberétől 21 szülő kéri, hogy gyermekének Szombat helyen horvát nyelvű óvodai csoportot szervezzenek.

A gradiscei horvátok az elmúlt évtizedekben is félve őrizték sajátos, az anyanemzetétől is markánsan eltérő nyelvüket és kultúrájukat. Talán ezt azért is könnyebben teheték, mert a horvátlakta települések nem közvetlen határosak Horvátországgal illetve nem voltak azok Jugoszláviával, ugyanakkor a 70-es évektől kapcsolatot teremthettek a burgenlandi gradiscei horvátokkal. Ezt a helyzetet befolyásolta az is, hogy a horvátországi nemzeti értelmiségnek és elitnek elsősorban a szerb befolyás csökkentésére kellett koncentrálnia, és kevésbé a határokon kívül élő sokfajta nyelvjárású és kultúrájú horvátság homogenizálására. Így történhetett meg, hogy a magyarországi gradiscei horvátok még a rendszerváltás előtt (1989-ben) kiharcolták, hogy iskoláikban nem a jugoszláviai szerb-horvát nyelvet, hanem a tájnyelv legköznyelvi változatát tanítsák, és ehhez Burgenlandból kapjanak mintát és segédeszközöket. A legrégebben itt élők a szlovénok vagy másképpen a vend-szlovénok. Ők már a honfoglaláskor is nagyjából a mai szálláshelyükön, Szentgotthárd térségében, az ún. Vendvidéken éltek. A legutóbbi időkig ezt az etnikumot vendnek, tagjaikat pedig vendeknek nevezték.[†]

A nemzetiségi nyelvoktatás az elmúlt évtizedekben

Mielőtt a nemzetiségi iskoláztatás mai állapotát boncolgatnánk, néhány mondatban össze kell foglalnunk azokat a tendenciákat, amelyek az elmúlt 25–30 évben kialakultak. Ennek kettős indokoltsága van. Egyrészt a trendek a mai állapotra is meghatározó törvényszerűségekre utalhatnak, másrészt azért ezt az időközt választottuk, mert összemérhető statisztikai adatokkal erről rendelkezünk. Egyébiránt is, a tudatosabb, paternalista jellegű, ám bizonyos eredményeket hozó nemzetiségi politika kezdetei az 1958-as MSZMP PB határozattól számíthatók. Előtte és különösen 1949–1956 között a nemzetiségiek de jure ugyan nem, de facto azonban másodrendű állampolgárok voltak, a németeknek hordozniuk kellett a kollektív bűnösség stigmáját, a horvátoknak és a vend-szlovénoknak pedig az akkori magyar-jugoszláv viszonyból fakadó következményeket.

Különösen megalázó és félelmet keltő helyzetben voltak a nyugati és a déli határ mellett élő etnikumok tagjai, akik nem hogy anyaországbeli vagy a határ által a szomszéd országba szakított rokonaikkal nem tarthattak kapcsolatot, hanem a határsávon kívüli lakossággal, barátokkal és ismerősökkel sem. A falvaikba telepített határőrségek idegen állományának nemcsak az országhatár megvédése, hanem a nemzetiségiek figyelemmel kísérése, megrendszabályozása is a feladata volt. Iskoláikban a magyar volt a tanítás nyelve, a tanügyirányítás gondoskodott arról, hogy ezekben csak elvétve dolgozzanak nemzetiségű származású pedagógusok, arra pedig alig lehet példát találni, hogy nem magyar igazgatóra bízták volna az intézmény irányítását.

A nemzetiségi nyelvoktatás tendenciáit az általános iskolai adatok boncolgatásával szeretném kifejteni. Teszem ezt azért, mert az említett politikai és állami határozatok is ezt az iskolatípust célozták meg, és ide összpontosították a szervezeti-személyi-tudati feltételek megteremtése végett erőforrásaikat. Meg kell jegyeznünk, hogy a táblázat fejlécében szereplő horvát nyelvet tanító nemzetiségi iskolákban 1989-ben szerb-horvátot tanítottak.

[†] A vendek helyzetével külön tanulmány foglalkozik a folyóirat jelen számában, ezért itt csak utalásszerűen térünk ki erre a kérdésre.

I. TÁBLA

A megyében működő nemzetiségi iskolák legfontosabb adatai†

iskolák száma	német	német- horvát	horvát	szlovén	német- szlovén	összesen
	1970	5	2	4	6	–
1980	2	2	1	4	1	10
1985	2	2	1	2	2	9
1990	2	2	1	2	2	9
1992	2	2	2	2	2	10
tanulók száma	német	horvát	szlovén	összesen		
	1970	376	386	407	1169	
1980	526	320	346	1192		
1985	468	372	328	1168		
1990	471	339	226	1036		
1992	441	311	183	928		

Ha a globális adatokat vesszük szemügyre, akkor rögzíthetjük azt a tényt, hogy a nemzetiségi iskolák alig több mint 20 év alatt elveszítették iskoláiknak 41%-át, a nemzetiségi iskolák pedig tanulóik 20%-át. A számuk önmagukban is mellbevágóak, ám részletes megvitatásuk nélkül elsikkadhatna a lényeg. Hiszen bárki mondhatná, hogy a hasonló településszerkezetű vidékeken (pl. az Őrségben) ugyanilyen nagyságrendben szűntek meg az iskolák, és a fogyó népességű kis falvakban az évi átlagos 2%-os tanulói létszám csökkenés természetes dolog, sőt ennél magasabb arány az általános. Éppen az ilyen felületes és summás megállapítások elkerülése végett nekünk a dolgok mélyebb rétegeibe kell ásniuk. Nézzük meg tehát az egyes nemzetiségekre vonatkozó részadatokat!

A legpozitívabb tendenciákat kétségtelenül a német etnikum iskoláztatásában érhetjük tetten. Az e nemzetiségi nyelvet tanulók létszáma 1970 óta 17%-kal nőtt, a nemzetiségi nyelvet oktató iskolák száma is csak eggyel csökkent. Különösen nagy volt a tanulói létszám növekedése az 1970–80-ig tartó tíz évben, amikor ez az arány a 28%-ot is meghaladta. Ebben több tényező játszott szerepet. Mindenekelőtt az, hogy a hivatalos politikában még csak ebben az időben kezdtek oldódni a németességgel való ellenérzések gátjai, amikor már a déli szláv népcsoportokkal való kiemelt törődés a nagy politika számára nemzetközi presztizs kérdése volt.‡

Ennek eredményeképpen újabb nemzetiségi csoportok vállalták hovatartozásukat, harcoltak a nemzetiségi oktatás feltételeiért. Ennek következményeként az addig egyetemlegesen mindenkivel szlovént taníttató Felsőszölnöki Általános Iskolában megindulhatott a német nyelv oktatása. A fellendülést biztosította az általános politikai légkör enyhülése is, az, hogy a német nemzetiségi iskolák korlátozottan ugyan, de utazhattak német nyelvterületre, hogy az osztrák tv adásai foghatók voltak stb. Mindezekhez hozzájárult az is, hogy a körzetesítés talán a német etnikum számára okozta a legkisebb megrázkódtatást, hiszen Kőszegen a

† Az adatok leléhelyei: a Művelődési Minisztérium Statisztikai Tájékoztatója az alapfokú oktatásról. Kiadja: a Tudományos-szervezési és Informatikai Intézet. Budapest, 1970/71, 1980/81, 1985/86, 1990/91 évi kötetei.

‡ Ennek a folyamatnak jellemző esete volt, amikor 1983-ban a három nemzet illetve nemzetiség együttélését példázandó és egymás kultúrájának cseréjét segítő Szentgotthárdon Népek Barátsága Klub nyitott, de annak cégtáblájára a klub neve még csak magyarul és szlovénul került ki.

környéken megszűnt kisiskolákat helyettesítő, sok tekintetben azok adottságait meghaladó feltételekkel és színvonallal rendelkező nemzetiségi iskola nyílt, amint említettük, a felsőszölnöki iskolában megindult a tanítás, a 8-as számú főút menti falvak gyermekei előbb Rábafeüzesen majd Szentgotthárdon részesülhettek szakszerű oktatásban. És persze azt se felejtjük el, hogy a német – mint világnyelv – vonzóbb volt a szülők és tanulók számára, mint a szlovén vagy a horvát. A horvát oktatás adatai megerősítik azt a tapasztalati tényt, hogy a megyében élő horvátok a legerősebb nemzetiségi identitástudattal rendelkeznek. Ennek – már említett – tanúbizonysága, hogy értelmiségük, köztük az itt dolgozó pedagógusok akkor is vállalták a gradiscei identitást, amikor hivatalosan a szerb-horvát nyelvet és kultúrát kellett terjeszteniük. Ezek a pedagógusok a tanórákon is megszólaltak a gradiscei nyelven, a művészeti csoportokban így fejezték ki érzéseiket, és a helyi lakossággal való érintkezésben természetes módon használták azt. A horvátság összetartása más módon is kifejeződött, az elköltözött horvátok egyesületei állandó kapcsolatot tartottak és tartanak fenn volt falvaikkal. Ebből következően – ámbár az anyaországuktól alig kaptak segítséget, az elmúlt évtizedek hivatalos megyei politikája pedig nem favorizálta őket – az általános iskolában horvátul tanuló gyerekek számára 1970-től csak 21,2%-kal csökkent. Ez az arány összhangban van az elköltözésekből származó fogyással illetve a gyermeklétszám általános csökkenésével. A horvát nyelvterületen élő szülőkhöz megvan a szükséges motiváltság, hogy gyermeküket anyanyelvükön taníttassák. Jól látják a horvátok vezetői, hogy a következő szükséges lépés a Szombathelyre költözött etnikum iskolarendszerének megteremtése.

A legellentmondásosabban a szlovén nyelvoktatás helyzete alakult. Pedig 1970-ben a vend-szlovénoknak volt a legtöbb iskolájuk (6), és a nemzetiségi oktatásban részt vevők száma is (4.079 náluk volt a legmagasabb. Ennek azonban jórészt az volt az oka, hogy a 60-as évek második felétől mind a megyei párt- és állami szervektől, mind anyanemzetétől ez az etnikum kapta a legnagyobb figyelmet és gondoskodást. Ennek az volt az „ára”, hogy az iskolákban, a hivatalos érintkezés során a szlovén irodalmi nyelvet kellett használniuk. A korábbi jogszabályok kivételes esetekben engedték meg, hogy a gyermekek ne a lakóhelyük szerinti általános iskolába járjanak. Ez még kivételesebb volt a Vendvidéken, hiszen a szentgotthárdi iskolaigazgatónak egyenesen megtiltották, hogy szlovén nemzetiségű gyereket iskolájába fölvegyen. Más helyzet állt elő a Szentgotthárdi 2. számú Általános Iskola megnyitásakor (1985-ben), illetve a rendszerváltás után. Már a 70-es évek végétől napirendre került, hogy a szlovén tanulók iskolai feltételeit kardinálisan meg kell javítani. Ennek az első elképzelések szerint egy Szentgotthárdon megépítendő iskola és kollégium lett volna a megoldása.[†]

Ezt az elképzelést a szentgotthárdi vezetés – közte e sorok írója is – támogatta, mert ebben a megoldásban látta a szentgotthárdi általános iskola lehetetlen helyzetének javítását. A szentgotthárdi iskolában a nemzetiségi nyelv tanításának optimális feltételei teremődtek meg (könyvtár, technikai feltételek, 1988-tól anyaországi nyelvi lektor alkalmazása) mégis rohamosan csökkent a szlovén nyelvet tanulók száma. Milyen okokra vezethető ez a tendencia vissza? A felületes ítésk könnyen azt válaszolhatná, hogy előre látható volt: a városban meglazulnak a nemzetiségi kötelékek eresztékei, hogy fölszívódnak a nemzetiségi közösségek. Bizonyosan az efféle megközelítésnek is van valóságalapja. Ám miért nem következett be Kőszeg térségében ugyanez az állapot a németek körében? Mélyebb okok játszottak itt közre. Tudniillik nemcsak a városban élő vend-szlovén szülők sokasága nem járhatja anyanyelvi órákra gyermekét (inkább a másik általános iskolába íratja valamilyen indokkal),

† Vö. Vas megye VI. ötéves terve.

hanem a falvakból is egyre számosabban járatták gyermekeiket nem nemzetiségű iskolákba. Azt hiszem, hogy a motiválatlanság egyrészt elvi-tartalmi, másrészt módszerbeli okokra vezethető vissza. Ennek a nemzetiségnek a körében elmaradt a vend vagy szlovén dilemma illetve a vend-szlovén kérdés alapos, előítéletektől mentes tisztázása. Ehelyett hivatali nyomással, enyhe erőszakkal is elakarták fojtani a problémát és az etnikumra rákényszeríteni a hivatalos álláspontot.

A helyzet ma. Tendenciák és tennivalók[†]

Az óvoda

Nem kétséges, hogy a nemzetiségi nyelv elsajátíttatása és a nemzetiségi identitás-tudat megerősítése a születés pillanatától kezdődő folyamat, benne három tényezőnek: a családnak (kitüntetően az édesanyának), az egyháznak és a szervezett oktatásnak van szerepe. Így hát az óvoda küldetése sem kisebb, mint az általános iskoláké. Vegyük szemre a nemzetiségi óvodák helyzetét!

II. TÁBLA

Nemzetiségi óvodák és iskolák a megye településein

	horvát	német	szlovén
Óvoda			
települések száma	3	7	6
óvodások száma	163	186	107
Általános iskola			
települések száma	4	6	4
iskolások száma	311	441	183

A nemzetiségi vidékek óvodai ellátása teljesen mondható. Minden községben, ahol csak egyáltalán fenntartható óvoda, az önkormányzatok ragaszkodnak hozzá, szívükön viselik az ügyét. Alighanem országosan is egyedülálló, hogy Apátistvánfalva önkormányzata Kétvölgygel és Orfaluval együtt egy olyan nemzetiségi óvodát működtet, ahol a 6 gyerek gondozását 2 óvónő és egy dajka végzi, az egy gyerekre jutó költség 120.000 forint, és ráadásul az óvoda a szülőknek ingyenes.

A létszámadatok azt mutatják, hogy az óvodáskorúak számára a német és a horvát nemzetiségű szülők igénylik leginkább az anyanyelvi foglalkozásokat. Az óvodákba átlagban 3–4 évet töltenek a gyerekek és nem is minden gyerek jár óvodába, ezért a mostani állapotok szerint a nemzetiségi nyelvet tanító iskolák mintegy az óvodai létszám 2,5-szeres tanulói létszámra számíthatnak, ha csak időközben meg nem változik a szülők illetve a gyermekek affinitása. Ezért – megítélésem szerint – a német nemzetiségi nyelvet tanuló általános iskolások száma megyénkben 430–450 körül, a horvátoké 300–350 körül stabilizálódhat. A vend-szlovén térségben más a helyzet. Az anyanyelvi foglalkozásokon lévő óvodáskorúak száma az etnikumok közt a legkisebb, és a mélyebb vizsgálatok azt mutatják, hogy nem mindegyikük folytatja majd a nyelv tanulását az általános iskolában. A legkisebb a termé-

[†] A megállapításaimhoz felhasználtam Bencsics Imréné horvát és Cser Márta német nemzetiségi szaktanácsadók írásbeli összegezését. Ezúton mondok köszönetet munkájukért és a felhasználáshoz adott hozzájárulásukért.

szetes igény a nyelv tanítására a Szentgotthárdra települt szülők részéről. A szentgotthárdi óvoda létszáma 293, ebből – óvatos becslések szerint is – 75–80 gyerek vend-szlovén származású, és a nyelvi foglalkozásokra 19-en járnak. Érdekes azonban, hogy a 19 gyerek közül 3-nál nincs nemzetiségi illetve nemzetiségi nyelvi háttér. Ez nagyon pozitív, új jelenség. De nem az, hogy 50–60 nemzetiségi szülő az agitáció és meggyőzés ellenére sem íratta be gyermekét nyelvi csoportba. Más oldalról a nemzetiségi közösségekben lévő óvodákba ab ovo beírják a gyerekeket a szlovén nyelvi csoportba. Így pl. a szakonyfalusi cigány gyerekek is szlovént tanulnak, jelenleg nincs is ellenállás a cigány szülők részéről, de aligha valószínű, hogy ők az iskolában is erre a nyelvre íratják gyerekeiket. Alsószölnökön sajátos megoldást választottak: a vegyes lakosság gyerekeit a magyaron kívül szlovénra és németre is tanítják. Meglehetősen ellenérzésekkel veszik ezt tudomásul a többségében német ajkú szülők, és nyilván az ő gyerekeik az iskolában nem a szlovént folytatják majd. Mindezekre figyelemmel, azt prognosztizálhatjuk, hogy a szlovén nyelvet tanuló iskolások száma a közeljövőben nemigen emelkedik, sőt: a mostani mélypont stabilizálásához is erőfeszítések kellenek.

Az óvodák mindegyikében szakképzett, nemzetiségi származású pedagógus tartja a nyelvi foglalkozásokat. Természetesen az volna a kívánalom, ha anyanyelvi környezetben folyhatnának egész nap a programok. Ehhez anyanyelvű dajkák és óvónők kellenének. Csaknem egy évtizede ugyan megindult Sopronban a német nemzetiségű óvóképzés, a gradiscei horvát óvónők felkészítése azonban csak ebben a tanévben kezdődött. Így hát a fenntartók és a tanügyirányítók csak arra törekedhettek, hogy a nemzetiség szülőit képesítést szerezzenek, illetve, hogy a személyzet közt valaki beszélje az adott nyelvet. A nyelvoktatáshoz az objektív feltételek szerényen állnak csak rendelkezésre. Hiányoznak az óvodai nemzetiségi nyelvoktatási programok, kevés az életkornak és a speciális helyzetnek megfelelő képeskönyv, nyelvi-kommunikációs játék. E gondon segítő a burgenlandi horvátok saját programcsomagjaikat juttatják el hozzánk, pedagógiai intézetünk célzott továbbképzéseket tart és tavaly a nem szlovén nyelvű, de a Vendvidéken dolgozó óvónők, dajkák számára 500, gyakran használt szót és kifejezést tartalmazó szótárt adott ki. Az óvodai anyanyelvi és nemzetiségi oktatást-nevelést segíti a Nyelvben él a nemzet. Szombathelyen bejegyzett alapítvány is. 1992-ben pl. Varázsország címmel óvodai mondókákat, verseket adott közre német, horvát és szlovén nyelven.

Az általános iskolákra vonatkozó adatokból az derül ki, hogy a nemzetiségi területeken kevesebb az iskolák száma az óvodákénál. Amíg a 3–6 évesek számára 18 intézmény áll a rendelkezésre, addig az iskolásoknak 14. Ráadásul a kevesebb intézmény azt is jelenti, hogy ezek egy része (Felsőcsatár, Felsőszölnök, Horvátzsidány) több nemzetiség gyermekeinek oktatását kénytelen felvállalni. Felsőcsatáron és Horvátzsidányban a horvátok és a németek, Felsőszölnökön a szlovének és a németek tanulnak együtt. Ennek a kényszerű helyzetnek számtalan előnye van, ám az anyanyelv tanítása-gyakorlása tekintetében hátránya is, ugyanis a más-más nemzetiségű tanulók az egymás közti kommunikációban, a természetes érintkezésben a magyart használják közvetítő nyelvként. Milyen célokat is tűzön ki maga elé a nemzetiségi oktatás? Mindenekelőtt le kell szögezniünk: a nemzetiségi és az idegennyelv-oktatás céljaiban is csak egészen kis területen azonos. Ez pedig a tanulók aktív és alkotó nyelvhasználatra történő felkészítése. A nemzetiségi nyelvoktatásnak ezen túlmenően még legalább két funkciója van: a nemzetiségi kultúra és hagyományok megismerése, gyűjtése és ápolása, és az interkulturális kapcsolatrendszer kiépítése, amelynek következtében eltávolodik a kulturális-, nyelvi és képzési rendszer monolitikus berendezkedésétől, és kialakítja a tanulóknak az interkulturális, esetenként a multikulturális ismeretszerzésre való készséget. Mind a három cél elérésének alapkérdései: mit (milyen nyelvváltozatot); milyen rendszerben; kik; és milyen eszközökkel tanítsanak?

A német etnikum esetében válaszolhatunk a legkönnyebben a kérdésekre. Egyrészt az otthonról hozott laza kötődés a tájnyelvhöz, másrészt a németnek, mint egységesült köz-

nyelvnek a nemzetközi érintkezésben betöltött jelentősége miatt, föl sem merül senkiben, hogy milyen nyelvváltozatot tekintsen mintának a nemzetiségi iskola. Amint arra utaltunk már, a horvátország öt éve választott: az általa beszélt gradiscei horvátnak a köznyelvi változatát tanulják, tanítják az iskolákban. Ennek a lépésváltozásnak az volt az eredménye, hogy a szülők nagyobb meggyőződéssel írták gyermekeiket nemzetiségi iskolába. A vend-szlovénok sajátos problémájára már utaltunk. Ők iskoláikban a szlovéniai irodalmi szlovént tanítják, miközben a nagyszüleik, kisebb részben szüleik a vendet beszélik. Abban a tekintetben, hogy milyen „technológiával” tanítsák a nyelvet, nincs különösebb részletkülönbség. A nemzetiségi tudat illetve nyelvismeret egyetlen etnikumnál sincs olyan állapotban, hogy szóba jöhetne valamennyi tantárgy anyanyelven való oktatásának lehetősége. Így hát a legtöbb, amit kitűzhetnek maguk elé: a kétnyelvű oktatás gyakorlata.

A kétnyelvű oktatás klasszikus modelljét Szlovéniában dolgozták ki. Ott, ahol a magyarság olyan diaszpórában él, ahol a vele együtt lakó szlovénok hasonló vagy legalábbis számottevő létszámban vannak. Így nem volt gyakorlati esélye annak, hogy vegytiszta magyar iskolákat létesítsenek, de ezzel a megoldással lehetővé vált a magyartalanításnak a magyarok lakta területeken való hivatalossá tétele. Sőt! Ennek eredményeként a vegyes lakosságú falvakban a szlovén gyerekek is tanulják a magyar nyelvet. A horvátok és szlovénok lakta Vas megyei vidékeken tehát az elérhető célként a kétnyelvű oktatás fokozatos bevezetését lehetett kitűzni. Így tanítják ma már több iskolában az ének-zenét, a környezetismeretet és egyes helyeken (pl. Felsőszölnökön) kísérleteznek a földrajz, biológia és a történelem tantárgy tanításával is. Ehhez azonban az átlagosnál is jobban felkészült pedagógusok kellenek, akik egyformán bírják mind a két szóban forgó nyelvet, és akiknek speciális adottságuk van egy ilyenfajta oktatási módra. Ugyanis szinte fele időben kell elsajátíttatniuk az adott szaktárgy ismeretanyagát, hiszen a kétnyelvűség címén nem lehet növelni a tantárgyi órák számát. Mégis: belátható idő távlatában nem lehet mást megcélozni, mint a kétnyelvű oktatás korszerűsítését és megfontolt, fokozatos bővítését.

Minden nemzetiségi oktatás kulcskérdése: kik tanítják a gyerekeket? A sajátos körülmények miatt a nemzetiségi iskolákba kellenének a legfelkészültebb, a tartalmi és módszertani megújulásra legfogékonyabb pedagógusok, ráadásul olyanok, akik a nemzetiség nyelvét beszélik, illetve maguk az adott nemzetiség szülöttei. Az ennek megfelelést nehezíti az a tény, hogy a nemzetiséglakta vidékek aprófalvas településekből állnak, alacsony szintű infrastruktúrával, azaz: nem vonzóak az értelmiségiek számára.

Ennek köszönhetően hosszú évtizedeken át a nemzetiségi iskolákban alacsonyabb volt a szakosan leadott órák száma, mint a megyei átlag. 1970-ben pl. még 100 órából csak 68-at tartott szakképzett tanár ezekben az iskolákban, ma már 94-et. Minthogy a nemzetiségi iskolák többségében évfolyamonként csak 1–1 osztály működik, ennél az aránynál magasabbat már nem lehet célul kitűznünk. A tanítás szakszerűségének tekintetében az áttörés időszaka 1980–85 közé esett, amikor is a szakosan leadott órák száma 74,2%-ról 92,5%-ra nőtt. Az előrelépésben meghatározó szerepe volt a Szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola létének, illetve az ott megindított szlovén tanárképzésnek. Ugyanis a szlovén szak mellé egy másik szaktárgyra is képesítést szerzett a pedagógus. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azonban azt sem, hogy ebben az időszakban megszűnt több nemzetiségi kisiskola és nyitotta meg kapuit a Szentgotthárdi 2. számú Általános Iskola.

A nemzetiségi nyelv oktatásának személyi feltételei fokozatosan javultak. A szombathelyi főiskolán másfél évtizede folyik szlovén tanárképzés, 1990-től pedig horvát szakos hallgatókat is fogadnak. Emellett számosan szereztek diplomát Szlovéniában is. Azt rögzíthetjük, hogy a szlovént mindenütt nemzetiségi származású szakos pedagógus tanítja, a horvát oktatásában pedig a helyi nemzetiségi pedagógusok mellett (akik között vannak nyelvet jól

beszélő, de nem horvát szakosok) két, Vajdaságból áttelepült kollega működik közre.[†] A német nemzetiségi iskoláinkban 13-an tanítják a nemzetiség nyelvét, közülük hatan német szakosok, három most szakosodik, négyen pedig nyelvvizsgával rendelkeznek. A 13 pedagógusból azonban csak 4 nemzetiségi, igaz, hogy további három a kezdetétől nemzetiségi iskolában tanít, és mindannyian a kisebbséghez tartozónak vallják magukat. A nemzetiségi nyelvtanárok segítése fokozott törődést igényel. Különleges helyzetükre figyelemmel a Vas Megyei Pedagógiai Intézet minden etnikum tekintetében nemzetiségi szaktanácsadó-szakértőt foglalkoztat. (Ez a gyakorlat ma már több megyei pedagógiai intézetben él.) Meggyőződésünk szerint a nemzetiségi iskoláknak ugyanis nem felügyeletre és felügyelőkre van szükségük (ezért is állok értetlenül a Művelődési- és Köznevelési Minisztérium döntése előtt, amely szerint főállású, nemzetiségi hivatalnok-felügyelőket toboroz), hanem feltételekre, eszközökre és segítségre. A nemzetiségi tanárok továbbképzésének megyénkben kialakulásában van egy ésszerű gyakorlata. A némettanárok továbbképzésében a Goethe Intézet és a Burgenlandi Pedagógiai Intézet működik közre. A horvát tanárok képzését regionális szinten szervezzük, Győr-Moson-Sopron megyével együtt. Ezeken elsősorban a burgenlandi horvát fejlesztő pedagógusok készítik fel kollégáinkat, akik aztán burgenlandi horvát iskolákban hospitálnak, ehhez az utazási-szervezési feltételeket intézetünk biztosítja. A szlovén tanárok továbbképzése elsősorban a szentgotthárdi anyanyelvi lektor köré szerveződött műhelyben folyik, másrészt a testvériskola-mozgalom keretében.

A nemzetiségi nyelvoktatáshoz szükséges alapeszközöket csak áldozatos többletmunkával – és messze nem az optimális mértékben és minőségben – tudják előterjeszteni az iskolák és a pedagógusok. Németből ugyan léteznek a kizárólag erre az iskolatípusra írt tankönyvek, 5. osztályig ezekhez munkafüzetek is tartoznak, de a tankönyvek jó része elavult, kiegészítésre szorulnak. A szükséges segédanyagokat az iskolák a németországi Institut für Auslandsbeziehung (Stuttgart), az Inter Nationes (Köln), az ausztriai Landsmannschaft, a budapesti Goethe Intézet és az ausztriai testvériskolák jóvoltából ugyan megkapják, ám csak egy-egy példányban. A magyarországi nyelvkönyvek pedig árban elérhetetlenek az átlag számára. A horvátok viszonylag szerencsés helyzetben vannak, mert a burgenlandi horvátok a már évtizedek óta kipróbált taneszközöket rendelkezésükre bocsátják, ám azoknak a magyarországi viszonyokhoz való passzítása és sokszorosítása számukra is nagy gond. A szlovénoknak csak egyetlen lehetőségük van: saját maguknak kell megírniuk tankönyveiket. Erre néhány kollégában és műhelyben van is affinitás, ám a 4–500 példányban megjelentetendő tankönyv a kiadóknak nem üzlet, és bizony eddig 4–5 év is eltelt, amíg egy-egy kéziratból tankönyv lett. Ez a helyzet pedig – érthetően – nemigen motiválja az alkotókat. Mindezek mellett számtalan szemléltetőeszköze van szükség az életszerű, hatékony nemzetiségi oktatáshoz. Korábban ezeknek teljes körét, ma a többségét a pedagógusok maguk készítik. Ehhez és használatukhoz az iskolák ma már rendelkeznek a legalapvetőbb oktatási segédeszközökkel, de nem megfelelő mennyiségben és minőségben. Az iskolákban csak legfeljebb kiskapacitású fénymásoló, elöregedett írás- és diavetítő, gyenge minőségű magnók vannak, hiánycikk a nemzetiségi nyelvű információhordozó is. Fölmerül a kérdés: a sok tanórán kívüli feladat, program, a központilag nem biztosított taneszközök előállításának költségeit milyen forrásból fedezik? Csak töredék részben elegendő erre a nemzetiségi iskoláknak járó központi, normatív tá-

[†] Az 1992/93. tanévben a megye horvát nemzetiségi iskoláiban 11-en tanítják a horvát nyelvet. Közülük 6 nyelvszakos, 1 kiegészítő szakként jelenleg végzi a horvátot, 2 a Vajdaságból jött, 2 kollega pedig tanító szakos, de jól beszél a helyi nyelvet.

mogatás. A szűkös alapok pótlásához a nemzetiségi szövetségek is hozzájárulnak, másrészt pedig az egyes alapítványi pályázatok adnak lehetőséget a források bővítésére. Az a nemzetiségi pedagógus, aki kiüldetését be akarja tölteni, egyszerűen rá van kényszerítve bizonyos projektek kidolgozására, alapos és tényleges indokokkal alátámasztott pályázatok írására, amely aztán többnyire meg is hozza a maga 10–20 ezer forintos eredményét.

Középfokú iskolák

Sajnálatos tény, hogy a megyében a nemzetiségiak számára speciális középfokú intézmény nincs. Ez nyilvánvalóan befolyásolja az alapfokú oktatáshoz való viszonyt. Igaz, hogy a szentgotthárdi Vörösmarty Gimnáziumban a 60-as évek végétől heti két órás szakkörben foglalkoztak a szlovén nyelvvel, hogy egy időben Szombathelyen is kísérleteztek az e városban élő vend-szlovén illetve horvát középiskolások összefogásával, de ezek eléggé esetlegesek voltak, és az utóbbi kezdeményezés el is halt. A gimnáziumokban folytatandó nyelvtanulásra ösztönzést az is nehezítette, hogy szlovén és horvát nyelvből a nem nemzetiségi középiskolákban 1993-ig nem lehetett érettségizni. Ezt a lehetetlen helyzetet az MKM feloldotta, ezért a szentgotthárdi gimnáziumban már évente 2–6 tanuló anyanyelvét tanulja tovább, és abból tesz érettségi vizsgát.

Ezt a sajtóságot fölismerve 1991-ben Sárközy Csaba tanár kollega megfogalmazta a "Közép-Európa" nyolcosztályos gimnázium általános koncepcióját. Abból indult ki, hogy a nagyságrendek miatt tisztán kisebbségi nyelvű középiskola működtetése lehetetlen, a tisztán magyar nyelvű iskola pedig sérti a nemzetiségek elvi egyéni és közösségi jogait. A megoldást egy olyan iskolában látta, amely egyesíti mindkettő előnyeit: megőrzi az identitástudatot, a hagyományt, egyúttal alkalmassá teszi diákjait a magyar környezetben való szakmai-emberi érvényesülésre is. A szerző érveinkre hallgatva – amelynek lényegi eleme volt, hogy a 10 éves korban történő szelekció túl korai, különös tekintettel az anyanyelvi környezetből való kiszakításra – a koncepciót hatosztályossá dolgozta át. Figyelemre méltó elképzeléseinek megvalósítása elé azonban éppen a nemzetiségi falvak értelmiségei emeltek akadályt.

Környezetemben egyre többen jósolják a nemzetiségek gyors asszimilációját és ezzel együtt azt, hogy szükségtelemmé válik megénkben a nemzetiségi oktatással való foglalkozás, hiszen arra nem lesz igény. Alapvetően más az én véleményem. Úgy gondolom, hogy a nemzetiségek a paternalista, a kívülről vezérelt politikai gyakorlat megszüntése után óhatatlanul bekövetkezett kisebb-nagyobb zavarodottságból ki fognak kerülni, és autentikus módon végzik el önmeghatározásukat. Ezzel együtt fog erősödni a természetes igényük nyelvük, kultúrájuk ápolására. Az persze valószínű, hogy ez a folyamat nem egyforma módon és eredménnyel zajlik le mindannyiuknál. És az is megjósolható, hogy a törvényszerű, ám nem kívánatos asszimiláció bizonyos helyzetekben és bizonyos rétegeknél bekövetkezhet. Ám ismételten hangsúlyozom, hogy a nemzetiségek identitástudata erősödhet a jövőben. Ehhez azonban az iskolai oktatás területén is jó néhány tennivalónk van. Közülük az alábbiakat tartom kiemelendőnek.

A kiépült nemzetiségi óvoda- és iskolarendszert meg kell őriznünk. További körzetesítést a nemzetiségi oktatás ügye a megyében nem bír el. Ez persze nem azt jelenti, hogy a nagyon alacsony gyermeklétszámú iskolákban (pl. Apátistvánfalva) nem kényszerülnek rá csoportösszevonásokra illetve más racionalizálásra. Egy, nemzetiségi környezetben működő, kis létszámú összevont (vagy részben összevont) általános iskola még mindig inkább kívánatos, mint a közeli városba való bekörzetesítés. (Egyébiránt el kell osztatnunk azt a tévhitet, hogy a nem teljesen osztott iskola színvonala ab ovo gyengébb az osztotténál.)

Mínt hogy a nemzetiségi oktatásnak is a kulcsfigurája a pedagógus, minden eszközzel támogatnunk kell a nemzetiségi tanárképzést, és kitüntetett figyelmet kell fordítanunk a nemzetiségi kollegák továbbképzésére. A ROK-ok mellé telepítendő nemzetiségi tanfelü-

gyelet megszervezése ellenére ebben a kérdésben a megyei pedagógiai szolgáltató szervezeteknek változatlan feladatuk és felelősségük lesz.

A Művelődési- és Közoktatási Minisztériumnak rendet kell tennie a nemzetiségi tankönyvek és segédeszközök biztosításában. A helyi-, megyei önkormányzatoknak – és intézményeknek – közre kell működniük a nemzetiségi iskolák anyaországbeli kapcsolatainak ápolásában, a partnerkapcsolatok feltételeinek megteremtésében. A nemzetiségi pedagógusok és iskolák innovatív elképzeléseit – országos és megyei szinten is – anyagilag és szakmai menedzselés útján az eddigieknél dinamikusabban kell segíteni.

Szabó László

NÉMETEK BARANYÁBAN

A magyar társadalomnak a közelmúltban végbemenő történelmi változásai erőteljesen ráirányították a figyelmet a nemzeti kisebbségek helyzetére, jogaik, érdekeik érvényesítésének lehetőségeire, korlátaira is. Az általános problémakörön belül megkülönböztetett hangsúlyú a kulturális autonómia, az anyanyelvű, illetőleg az anyanyelven történő oktatás jogával élés gyakorlata, ennek minősége.

A megyében élő nemzetiségek demográfiai mutatóiból egyértelműen következik, hogy nagy felelősség hárul mind a települési, mind a megyei önkormányzatra, mind a pedagógiai szakszolgáltatást végző megyei pedagógiai intézetre a nemzeti kisebbségek nyelvét oktató óvodák, iskolák szakmai munkájának segítségével, a munkához szükséges feltételek biztosításában. (Az országban élő német anyanyelvűek 38%-a Baranya megyében él.)

A Baranya Megyei Pedagógiai Intézet és annak jogelődje alaptevékenységeinek sorában mindig megkülönböztetett figyelmet fordított a kisebbségi nyelvet és nyelven oktató intézmények szakmai támogatására, az intézményi fejlesztések elindítására, menedzselésére, az oktatáshoz szükséges, de hiányzó taneszközök összeállítására, a tehetséggondozás különböző formáinak bevezetésére, a pedagógus továbbképzés intenzív változatainak meghonosítására.

Munkánk közben arra törekszünk, hogy az intézmények valós szükségleteit differenciáltan elégítsük ki szellemi és anyagi erőforrásaink határain belül.

Ezzel a szándékkal rendeztük meg azt az országos konferenciát 1990-ben, amelynek legfőbb céljaként azt tűztük ki, hogy megoldásokat keressünk a kisebbségek anyanyelvoktatásának fejlesztéséhez, ajánlásokat fogalmazzunk meg a továbbképzéshez az irányító szervezeteknek. Az itt elhangzott néhány megoldásra váró feladat még 1993 elején is aktuális: „A Művelődési Minisztérium mielőbb készítse el a kisebbségek anyanyelvoktatásának koncepcióját. A fejlesztési elképzelések kidolgozásába vonják be a gyakorló pedagógusokat. Újra kell gondolni az óvónő-, a tanító és tanárképzés struktúráját, tartalmát a képzési igényeknek megfelelően. Az oktatás eredményességéhez jobb tantervekre, tankönyvekre, taneszközökre van szükség. A kisebbségek oktatásában az alternativitásnak megkülönböztetett a szerepe. A nyelvoktató típusú szervezeti forma nem felel meg az eredményes nyelvoktatásnak. A fejlesztés útja a kétnyelvűség, illetve az egynyelvűség lehet minden intézménytípusban. A kisebbségi pedagógusoknak nincs önálló országos szakmai-módszertani lapja. A Baranya megyei Pedagógiai Intézet 1989-től jelenteti meg az *Unsere Schule* és a *Nasa skola* című módszertani lapokat. A pénzügyi lehetőségek évi két alkalommal körülbelül másfél, két ív terjedelemben teszik lehetővé a megjelentetést. E két lapot az ország valamennyi nemzetiségi (német, horvát) nyelvet oktató óvodája, iskolája ingyen kapja meg. Anyagi támogatással